

TÜRKİYE SİYASETİNİN SOSYO-EKONOMİK İZAHI

Cemal FEDAYİ*

Özet : Bu çalışmada, 1908'den başlanılarak, Türkiye siyaseti, sosyo-ekonomik bağlamda analiz edilmiştir. Sosyo-ekonomik değişim, tarihsel düzlemde, siyasi boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'de, İttihat Terakki döneminden itibaren, devlet eliyle ve yukarıdan aşağıya bir yöntemle, bir burjuva sınıfı yaratma çabasının olduğu görülmüştür. Özal döneminden itibaren ise, ekonomi, siyaset ve toplum alanındaki liberalleşmenin bir sonucu olarak, aşağıdan yukarıya doğru gelişen yeni bir burjuva sınıfının doğduğu gözlemlenmiştir. Yakın dönemdeki gelişmeler analiz edildiğinde, yeni burjuvanın siyasi alanda iktidarı ele geçirdiği, ekonomik alanda ise hızla güçlendiği görülmüştür. Eski burjuvanın ise son yıllardaki değişime ayak uyduramadığı, başta siyasal alan olmak üzere, sosyal ve ekonomik alanda güç kaybettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Siyaseti, Sosyo-Ekonomik Değişim, Burjuva, Sivil Toplum, Demokrasi

THE SOCIO-ECONOMIC EXPLANATION OF TURKISH POLITICS

Abstract : In this study, starting from 1908, Turkish politics is analyzed in socio-economic context . The socio-economic change is evaluated within political dimensions of historical platform. Consequently, since the period of the Committee of Union and Progress in Turkey, the effort in creation of a bourgeois class with the help of the state by implementing a top-down method has been traced back. However, since Özal, as a result of liberalisation in economy, politics and society, the emergence of a bottom-up bourgeois class has been observed. By analyzing recent developments, the bottom-up bourgeois class has taken power and has been increasingly becoming strong in economic area. Whereas the old bourgeois can not keep up with the recent change and they have been found to lose strength firstly but not only in political sphere but also in social and economic fields.

Key Words: Turkish Politics, Socio-economic change, Bourgeois, Civil Society, Democracy

* Doç. Dr. Kırıkkale Ün. İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı (fedai67@yahoo.com)

GİRİŞ

Türkiye siyaset tarihinde kopmalardan ziyade süreklilikler görülmektedir. Zaman ve zemin değişse de genel akımlar bağlamında radikal bir kopmadan ziyade bir süreklilik görülür. Bu bağlamda özetle şunu söyleyebiliriz: Osmanlı'nın son dönemlerinden günümüze kadar bu topraklarda iki ana akım rekabet halinde olmuştur. Birinci akımı, vesayetçi, bürokrasiye dayalı, devletçi-otoriter akım olarak, ikinci akımı da özgürlükçü, sivil topluma dayalı sivil-demokrat akım olarak adlandırabiliriz. Doğal olarak, bu iki akımın sosyo-ekonomik alandaki yansımaları da farklı olmuştur.

Devletçi-otoriter akım, tarihi süreç içinde sivil toplumu ihmal etmiş ve devleti her alanda tek hâkim kılmak isteyen otoriter ve hatta yer yer totaliter bir şekle bürünmüştür. Sivil-demokrat akım ise siyasette ve ekonomide sivil toplumu esas belirleyici kılmayı amaçlayan özgürlükçü, demokrat bir akımdır.

Devletçi-otoriter akım ekonomide devletçi, siyasette Jakoben, sosyal hayatta elitist ve kapalı toplumcu bir modeli tercih etmiştir. Bu akım genel olarak modernleşme konusunda, (ekonomide liberalizmi ve siyasette demokrasiyi içermeyen) Jakoben bir tarzı takip etmiştir. Bu akımın takipçileri olarak İttihat Terakki Fırkası'nı ve birçok açıdan bu fırkanın devamı niteliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi'ni sayabiliriz.

Sivil-demokrat akım, ekonomide serbest piyasa ekonomisini (liberalizmi), siyasette liberal demokrasiyi, sosyal konularda açık toplumu¹ esas alan bir modeli tercih etmiştir. Dolayısıyla bu akım modernleşme konusunda da İskoç Aydınlanmasından esinlenen Anglo-Sakson tipi bir modeli benimsemiştir. Bu akımın takipçileri olarak şunlar sayılabilir: Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Ahrar Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve Ak Parti.²

Görüldüğü gibi birinci akımı temsilen sadece iki partiyi saydık; ikinci akımı temsilen ise tam 8 partiyi saydık. Bunun sebebi, siyasal rekabetin demokratik olmamasıdır. Devletçi-otoriter akımı temsil eden partiler, iktidara sahip oldukları dönemlerde, rakip partileri hukuki ya da fiili yollarla oyun dışına itmişlerdir. İkinci akıma mensup pek çok parti ya kapatılmış ya da baskı sonucu kendi kendini feshetmiştir.³

Parti kapatma olayı, CHP'nin iktidarda olduğu tek parti döneminde, doğrudan Bakanlar Kurulu eliyle yürütülüyordu. Örneğin TCF, basit bir bakanlar kurulu kararıyla kapatılmıştır.⁴ Devletçi-otoriter akımın bir ürünü olan 1961 Anayasasından sonraki dönemde ise parti kapatma olayı, Anayasa Mahkemesi marifetiyle gerçekleşmektedir.

¹ Açık toplum hakkında teorik bilgi için bkz. Popper, K. (2014). *Açık Toplum ve Düşmanları*, Ankara: Liberte Yayınları.

² İdris Küçükömer bu partileri solcu (ilerici), İttihat Terakki ve CHP'yi ise sağcı (gerici) olarak kabul eder. Küçükömer, İ. (2014). *Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul: Profil yayıncılık.

³ Kapatılan partiler hakkında bilgi için bkz. Uzun, T. (2010). *İttihat Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler*, Ankara: Orion Yayınları.

⁴ TCF'nin açılış ve kapanış serüveni hakkında geniş bilgi için bkz. Zürcher, E.J. (2003). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları.

İlk başlarda sivil-asker bürokrasinin yönlendirmesine açık olan bu yüksek mahkeme, 12 Eylül 2010 referandumundan sonra daha demokratik bir kurum haline gelmiştir.

Bu çalışmada esas olarak bu iki akım etrafında Türkiye’de siyasetin nasıl geliştiği ve nasıl yürüdüğü, sosyo-ekonomik alanla nasıl bir ilişki içinde olduğu izah edilecektir. Bu bağlamda, Osmanlı’nın sonlarında başlayan modernleşme olgusunun nasıl başladığı, nasıl engellerle karşılaştığı ve nasıl yürüdüğü de analiz edilecektir. Çünkü modernleşme olgusu siyaseti de sosyo-ekonomik alanı da doğrudan etkileyen önemli bir olgudur. Bu nedenle analize öncelikle modernleşmeden başlamak gerekir.

MODERNLEŞME NASIL BAŞLADI VE NASIL YÜRÜDÜ?

Türkiye’deki sosyal, siyasal ve ekonomik değişimi tarihsel düzlemde anlamlandırabilmek için kullanılacak en uygun teorik çerçeve modernleşme olabilir. Daha özele incek olursak, modernleşmenin boyutlarından olan demokratikleşme ve piyasa ekonomisinin kuruluş süreci, Türkiye’de olup bitenleri anlamamızda en uygun teorik araçlardır.

Modernleşme, Osmanlı-Türk tarihinin son iki yüz yılının, en önemli meselesidir.⁵ Birçok boyutu olan modernleşmenin siyasi boyutu demokrasidir. Ekonomik boyutu ise serbest piyasa ekonomisidir. Modernleşen ülkelerde sivil toplumun güçlü olduğunu da belirtmek gerekir. Elbette modernleşmenin kültürel boyutu da var ama kültür sonradan gelir. Yani siyasal ve ekonomik alandaki değişimler bir süre sonra zaten kendiliğinden kültürel değişimleri doğurur. Ama tek başına kültürel alandaki değişim, kendiliğinden, sosyo-ekonomik ve siyasi değişimi doğurmaz.

Osmanlı modernleşmesi, devrim yerine evrimi esas alan Anglo-Sakson tarzı bir modernleşme stratejisini takip etti. Osmanlı modernleşmesi, tedricî (aşamalı) bir yöntemle, siyasal alanı demokratlaştırmaya, ekonomik alanı da liberalize etmeye çalıştı.⁶ Kültürel alanda da çoğulcu bir yapının yaşamasına imkân tanıdı. Osmanlı modernleşmesi, eski ile yeninin, doğu ile batının, müslim ile gayr-i müslim’in yan yana yaşamasını mümkün kıldı.

Esas olarak, (daha önceki kısmi gelişmeleri saymazsak) II. Mahmut döneminde başlayan Osmanlı modernleşmesi en parlak dönemini, Tanzimat’taki önemli kırılmadan sonra, II. Abdülhamid döneminde yaşamıştır. Abdülhamid başta eğitim, ulaşım, sağlık, iletişim, askerlik olmak üzere modernleşmenin maddi boyutları bağlamında ülkeyi modernleştirmiştir. Modernleşmenin maddi alt yapısını hazırlamıştır. Modernleşme açısından son derece parlak olan bu dönem İttihat Terakki’nin iktidara gelmesiyle sona ermiştir.⁷

Abdülhamid sonrası dönemde İttihat Terakki yöneticileri, devlet eliyle, yukarıdan aşağıya doğru bir modernleşme politikası tasarladılar; Jakoben tarzı

⁵ Modernleşme serüvenimizin tarihsel anlatımı için bkz. Zürcher, E.J. (1995). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

⁶ Osmanlı modernleşmesi hakkında bkz. Açıkgöz, Ö. (2008), *Osmanlı Modernleşmesi*, Ankara: Lotus yayınları

⁷ II. Abdülhamid dönemi hakkında bkz. Maden, F. (2014). *II. Abdülhamit Dönemi*, İstanbul: Tarihçi yayınları

benimsediler. Ekonomide uyguladıkları milli iktisat siyasetinin doğal bir sonucu olarak milli bir burjuva yaratmak, devlet eliyle bir zengin sınıfı yaratmak istediler. Başta hayata geçirmek istedikleri milli iktisat siyaseti⁸ olmak üzere bütün tasarıları askıda kaldı. Çünkü ülkeyi Cihan Harbine soktular ve modernleşme projesiyle birlikte imparatorluk da tarihe karıştı...

Eğer Abdülhamid devrilmeseydi ve akabinde de I. Dünya Savaşı gibi bir bela zuhur etmemiş olsaydı Osmanlı'nın tutturmuş olduğu tedricî modernleşme politikası başarıya ulaşabilirdi. Fakat tarih Osmanlı'nın aleyhine yürüdü ve koca imparatorluk İttihatçı tek parti yönetiminin elinde 10 yılda yerle bir oldu.

İttihat Terakki Fırkası'nın kurduğu tek parti yönetiminin sona ermesinden sonra İttihat Terakki'nin B takımı olarak nitelenebilecek kadrolar tarafından Cumhuriyet Halk Fırkası kuruldu. CHP de ülkede CHP'nin dominasyonunda bir tek parti yönetimi kurdu.⁹ CHP'liler de genel olarak İttihatçılar gibi, Anglo-Sakson tarzı modernleşme yerine Jakoben Fransız tipi bir modernleşmeyi tercih ettiler. CHP'nin tek parti yönetimi döneminde, genel olarak, Fransız Devriminin Jakoben döneminde yapılanlar Türkiye'ye uyarlanmak istendi. Daha çok kültürel alanda yoğunlaşan "inkılâplar" yapıldı. Ancak bir sanayi devrimi ya da ticaret devrimi yapılamadı. Ülkenin genel ekonomik durumunda da esaslı bir değişim yapılamadı.

Osmanlı döneminde başlamış olan, siyasi alanda demokratikleşme, ekonomik alanda da serbest piyasa ekonomisinin kurulması süreçleri askıya alındı. Bütün ağırlık kültürel alana verildi... Esasında tek parti döneminde (1925-1946) modernleşme, özgürlükler, demokrasi ve hukuk devleti açısından bir ilerleme sağlanamadı.¹⁰ Bu dönemde yapılanlar daha çok, sosyo-ekonomik alanda esaslı değişimden ziyade kültürel konularda Batılı uygulamaları hayata geçirme işlemidir.

Batıyla mukayese ettiğimizde, Batının modernleşmesinde sivil toplum öncü konumdayken, yani aşağıdan yukarıya doğru bir süreç söz konusu iken, ülkemizde tek parti döneminde modernleşme, bir devlet projesi olarak, yukarıdan aşağıya doğru yürütülmeye çalışıldı. Batıda devlet, modernleşme sürecine lojistik destek vermekle yetinmiş ve hukuki alt yapıyı hazırlamıştır. Bunlara ilaveten düzenleme ve denetleme işlemlerini de yerine getirmiştir. Özellikle Anglo-Sakson ülkelerde devlet, bizzat aktör olarak sürece dâhil olmamıştır. Fakat ülkemizde, (1950-60 arasındaki kısa dönemi hariç tutarsak), Özal'a kadar geçen sürede, özellikle de tek parti döneminde ve 27 Mayıs sonrasında, yoğun bir devletçilik gözlemliyoruz. Devlet, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. bütün alanların tek hâkimi olarak boy göstermiştir.

14 Mayıs 1950 tarihi, devletçi-otoriter blokun iktidarı kaybettiği yıldır. Bu tarihten itibaren sivil-demokrat akım iktidara gelerek modernleşme alanında esaslı bir değişiklik yapmıştır. Ekonomide liberalleşme, siyasette demokratikleşme başlatılmış sivil toplumun önü açılmıştır. Bununla birlikte bu dönemde yapısal değişimler

⁸ Duman, Z. (2007). "Türkiye'de Burjuva Sınıfının Sosyal Profili", *Sosyoekonomi*, ocak-haziran, sayı 1, s. 34

⁹ Tunçay, M. (2015). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, İstanbul: Tarik Vakfı

¹⁰ Yayla, A. (2015). *Kemalizm*, Ankara: Liberte.

gerçekleştirilememiştir. Bu demokrat dönem, devletçi-otoriter akıma mensup askeri güçler tarafından bir darbeyle sona erdirildi: 27 Mayıs 1960.¹¹

27 Mayıs darbesinden sonra Türkiye, tam bir devletçi (hatta yer yer sosyalist) bir siyasi tasavvurun yörüngesine girdi. Siyasal, sosyal ve iktisadi alanda, “plancılık” adı altında tam bir devletçilik egemen oldu. Bu dönemde kurulan Devlet Planlama Teşkilatı sosyo-ekonomik politikalar alanında başat aktör haline getirildi.¹² Bu yeni dönemde, siyasi, sosyal ve ekonomik alanda genel olarak içe kapanma politikası takip edildi. Sivil toplum yeniden gerileme sürecine girdi. 60’lı ve 70’li yıllar boyunca, ithal ikameci politikalarla devletçi-otoriter akımın ürettiği işadamları sınıfı güçlendirildi. Ordunun kendisi de bu dönemde OYAK Holding kanalıyla ekonomik alanın önde gelen bir üyesi oldu. TÜSİAD¹³ şemsiyesi altındaki işadamlarının büyük çoğunluğu bu dönemde uygulanan politikalarla güçlenmişlerdir.

27 Mayıs sonrasında, siyasi ve iktisadi iktidar, genel olarak devletçi-otoriter bloğa mensup unsurlar tarafından kullanılmış veya yönlendirilmiştir. Bu bloğa, bloğun daimi üyesi CHP’nin yanı sıra medya, yargı ve üniversite gibi kurumlar da lojistik destek vermişlerdir. Kendisini de bu sınıfın bir üyesi olarak niteleyen M. Ali Birand bu sınıfın mensuplarını şöyle tasvir etmiştir: “Genelde CHP, sosyal demokrat politikacılar; içlerinde normal seçimle hiçbir şey olamayacaklarını bilen, asker sayesinde kendine bir pozisyon sağlamak isteyenler; orta ve büyük sermaye grupları; emekli ve çalışan yargı bürokrasisi; üniversite öğretim üyeleri; emekli ve muvazzaf askerler; medya.”¹⁴

Bu kesimi yakından tanıyan Birand’a göre devletçi-otoriter görüşü savunan kesimler için öncelik demokrasi veya parlamento değildir. Onlar için Genelkurmay Başkanlığı, darbe yaptırmak açısından, daha önemlidir.¹⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Osmanlı döneminde başlayan ve doğru bir rotada ilerleyen modernleşme sürecimiz, önce İttihat Terakki’nin, daha sonra ise CHP’nin kurduğu tek parti yönetimleri tarafından rotasından çıkarılmıştır. 1950-60 arasındaki parantezden sonra devletçi-otoriter akım 27 Mayıs sonrasında yeniden güçlenmiş ve tahkim edilmiştir. 27 Mayıs’ın kurduğu düzen 24 Ocak kararlarının alındığı 1980 yılına kadar devam etmiştir.

SİVİL-DEMOKRAT AKIMIN GÜÇLENMESİ

Türkiye’de serbest siyasetin başladığı 1908’den itibaren devletçi-otoriter akıma paralel bir sivil-demokrat akım hep var olmuştur. Ancak bu akım, Osmanlı’nın son dönemlerindeki “devleti kurtarma” politikalarının temel bir politika haline geldiği uzun konjonktür boyunca hep edilgen ve ikincil pozisyonda kalmıştır. CHP’nin kurduğu tek parti döneminde de bu defa “devleti kurma” söyleminin baskınlığı

¹¹ Dursun, D. (2001). *27 Mayıs Darbesi*, İstanbul: Şehir yayınları, s. 1-5

¹² Kansu, G. (2004). *Planlı Yıllar/Anılarla DPT’nin Öyküsü*, İstanbul: İş Bankası Yayınları

¹³ TÜSİAD’ın kuruluşu ve gelişimi hakkında bkz. Türk, E. (2009). *TÜSİAD-Patronlar Kulübü*, İstanbul: Alfa

¹⁴ Birand, M.A. (2011), “Askeri Hep Laik Kesim Kışkırttı”, *Posta Gazetesi*, 24.5.2011

¹⁵ Birand, M.A. (2011). “Evet, genlerimizde darbecilik vardı...” *Posta Gazetesi*, 19.5.2011

nedeniyle sivil-demokrat akım serbest bir faaliyet döneminden mahrum kalmıştır; hatta resmen yasaklanmıştır.

1946'da başlayan demokratik dönem, sivil-demokrat akımın yeniden partileştiği ve serbest faaliyet göstermeye başladığı bir dönem olmuştur. Sivil demokrat akımın iktidar olduğu dönem 14 Mayıs 1950'de başlamıştır. 1946'da kurulup 1950'de tek başına iktidara gelen Demokrat Parti, başta modernleşme olmak üzere bütün alanlarda kendine özgü politikalarını bir bir hayata geçirmeye başlamıştır.¹⁶ Modernleşmenin kültürel alandan ekonomi, toplum ve siyaset alanına kaydırılması, DP döneminde gerçekleşti. Jakoben model terk edilerek yeniden Anglo-Sakson tipi bir modernleşme projesi yürürlüğe sokuldu. Siyasal alanda demokrasi, iktisadi alanda liberalizm, toplumsal alanda sivil toplumculuk temel amaçlar oldu. Yoğun bir sanayileşme ve kentleşme faaliyeti başlatıldı. Tarım alanında makineleşme başta olmak üzere modern tarımcılık başlatıldı. Ancak, demokratik usullerle başlayan bu dönem, demokratik olmayan usullerle, kaba bir askeri darbe ile sonlandı (27 Mayıs 1960). Böylece 1950'de açılan parantez sadece on yıl sonra kapatılmış oldu.

27 Mayıs sonrasında DP'nin devamı olarak kurulan partiler, yoğun baskı ve müdahaleler nedeniyle serbest siyaset yapamadılar. DP'nin devamı olarak kurulan Adalet Partisi, baskıların nisbeten zayıfladığı 1965-69 döneminde bir varlık gösterebildi. Bu dönemde ekonomide önemli atılımlar yapıldı. Sosyal ve siyasal alanda bir canlılık başladı. Fakat bu gelişme de başka bir askeri darbeye durduruldu: 12 Mart 1971. 12 Mart ile 12 Eylül arası dönem, tam bir kaos dönemi olarak tarihe geçti. Siyasal alanda zayıf koalisyon hükümetleri, sosyal alanda sağ-sol çatışması, ekonomik alanda derinleşen krizler bu dönem temel özellikleri olarak tarihe geçti.¹⁷

Devletçi-otoriter zihniyetin gerilemesi ve kaos döneminden çıkış süreci, esas olarak, Özal'ın bir aktör olarak ortaya çıktığı 24 Ocak 1980 tarihiyle başlar. Yeni dönemde Özal, sivil-demokrat akıma mensup, Anglo-Sakson tarzı modernleşmeyi savunan bir siyasi aktör olarak öne çıkmıştır. Türkiye'nin modernleşme alanında yapısal anlamda adım atması Özal'ın uyguladığı politikalar sayesinde mümkün olabilmıştır...¹⁸

Özal'ın gerçekleştirdiği yapısal değişimler nedeniyle, Cumhuriyet tarihini, Özal öncesi ve Özal sonrası şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Özal basit bir mantıkla, "Menderes'in devamı bir siyasetçi" olarak nitelenemez. Özal, yapısal, hatta paradigmatik değişim ve dönüşüm bağlamında, Menderes'in çok ötesine geçmiştir; kendi tabiriyle, ülkeye çağ atlatmıştır. Eğer Özal'ı tarihsel olarak bir yere bağlamak gerekirse o isim II. Abdülhamid olmalıdır. Osmanlı tarihinin en büyük modernleştiricisi Abdülhamid ise Cumhuriyet tarihinin en büyük modernleştiricisi de Özal'dır.

İttihat Terakki'den Özal'a kadar geçen sürede devletin resmi politikası milli bir burjuva yaratma politikasıydı. Batıda burjuvanın oluşumu aşağıdan yukarıya doğrudur. Burjuva sivil toplumun bir ürünüdür. Bizde ise Özal'a kadar bu gerçek

¹⁶ Şeyhanhoğlu, H. (2011). *Demokrat Parti*, Ankara: Kadim Yayınları

¹⁷ Bu dönemin ayrıntılı izahı için bkz. Fedayi, C. (2009). "Türkiye'nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi 1971-1980", *Türkiye'nin Politik Tarihi*, Ankara: Savaş Yayınları.

¹⁸ Özal'ı modernleşme bağlamında analiz eden yetkin bir çalışma olarak bkz. Duman, M.Z. (2010). *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal*, Ankara: Kadim Yayınları

anlaşamadı. Yukarıdan aşağıya bir burjuva oluşturma amacı güdüldü. Sivil toplum ve özgürlükler ihmal edildi. Tabii sonuçta ortaya bir burjuva sınıfı çıkmadı. Burjuva görünümlü ama gerçek burjuvanın yapısal dinamiklerinden mahrum bir “zenginler sınıfı” ortaya çıktı. Bunlar, sivil toplum tarafından değil, devlet tarafından üretilmiş ve büyütülmüş bir sınıftır. Dolayısıyla bu sınıfın sivil toplumla, halkla, tabanla, demokrasiyle samimi ve hakiki bir ilişkisi olmamıştır. Ülke, bu sınıf ile sivil-asker bürokrasinin ittifakından oluşan devletçi-otoriter akımın elinde Özal’a kadar vesayet altında tutuldu...

Özal bu düzene/statükoya bir son vermek istedi. Öncelikle, kültürel alana hapsolmüş değişim politikasını siyasi, toplumsal ve iktisadi alana taşımaya karar verdi. Özal, hukuk ve siyaset gibi üst yapı kurumlarını modernleştirmenin ve tam demokrasiyi kurmanın önkoşulunun sosyo-ekonomik alt yapıyı değiştirmek olduğunu yakinen biliyordu. O nedenle ilk değişim hamlesini ekonomi alanında başlattı. Devletçi ekonomiyi yıkıp serbest piyasa ekonomisini kurmak için ünlü 24 Ocak 1980 kararlarını hazırladı ve uyguladı...

Özal ekonomide, her şeyi devletten bekleyen halkı dönüştürmeye çalıştı; “balık verme politikası”nı sona erdirdi; halka balık tutmayı öğretti. Devletten aldığı ihalelerle ayakta durmaya çalışan işadamlarına ihracatı öğretti, rekabeti ve kaliteyi öğretti... Türkiye’yi her alanda dışarıya açtı. Milli sınırlar içine hapsedilmiş sivil toplumu milli sınırların ötesine tanıttı. İçine kapatılmış ülkeyi yeniden dünyaya açtı. Sadece ekonomide¹⁹ değil siyasal ve sosyal alanlarda da “dışa açık” bir politika izledi...

Özal siyaseti ve ticareti, devlet eliyle üretilmiş zenginler sınıfı ile sivil-asker bürokrasinin elinden alıp halka vermenin altyapısını oluşturdu. Özal’ın her alandaki yoğun icraatları sonucunda sivil karakterli, aşağıdan yukarıya doğru gelişen Anadolu sermayesi güçlenmeye ve ayağa kalkmaya başladı. Bu gelişim tam da Batıdaki burjuvanın oluşum sürecine benzemektedir; bu gelişim, kent (burj) kaynaklı bir gelişimdir. Özal’la birlikte güçlenen Anadolu sermayesi zaman içinde gerçek bir kentli sınıfa (burjuvaya) dönüşmeye başladı.

Burjuva kavramını pejoratif anlamda düşünmemek gerekir; Batılı anlamıyla burjuva, şehirli demektir. Şehirde yaşayan ve ticaretle uğraşan, çalışkan insanlar demektir. Çalışan ve kazanan insanlar demektir. Ticaretle güçlenen burjuva sınıfı zamanla ticaretin yanı sıra sanayi ve finans alanında da ilerlemiştir. Batılı ülkelerde, burjuvanın gelişmesi ve siyasi alana etkisine paralel olarak demokrasi de gelişmiştir. Türkiye’deki süreç de böyle olmuştur. Önce ticaretle ilerleyen Anadolu sermayesi daha sonra sanayi ve finans alanlarına girmiş; ülkenin sınırlarını aşarak ihracata başlamıştır. Bu sınıfın siyasi alana etkisine paralel olarak ülkemizde de demokrasi gelişmiş ve pekişmiştir. Özdemir’e göre Anadolu sermayesinin dönüşmesiyle birlikte Türk modernleşmesi de derinleşmiştir.²⁰

Özal iki aşamalı bir değişim planı hazırlamıştı. İlk adımda ekonomiyi liberalize etti; serbest piyasayı kurdu. Sivil toplumu güçlendirdi. İkinci aşamada siyasi

¹⁹ Kazgan, G. (1985). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul: Altın Kitaplar

²⁰ Özdemir, Ş. (2006), *MÜSLAD Anadolu Sermayesinin Dönüşümü ve Türk Modernleşmesinin Derinleşmesi*, Ankara: Vadi yayınları

değişimi gerçekleştirmek, tam demokrasiyi kurmak istiyordu. Bunun için, ölümüne yakın bir zamanda, “İkinci Değişim Paketi” adı altında bir hazırlık yapmıştı. Fakat bunu hayata geçiremedi. Özal ikinci değişim paketini gerçekleştiremedi ama gerçekleştirdikleri bile devasa boyutlardadır. Özal bu ülkeye çağ atlattı. Bu ülkeyi dışarıya açtı. Bu topluma vizyon, misyon ve transformasyon gibi yeni kavramları öğretti... Toplumun ufkunu açtı, devletçi-otoriter bloğun ablukasını kırdı, sivil toplumun önünü açtı...

Sivil-demokrat akımın teşvikiyle gerçek burjuvanın ortaya çıkması, siyasal, sosyal ve ekonomik alanda paradigmatik değişikliklerin başlaması, devletçi-otoriter akıma mensup birtakım unsurları illegal eylemlere itti. Bunlardan ön önemlisi, 1987 yılında Özal’a karşı düzenlenen suikast teşebbüsüdür. 80’li yıllar boyunca, Özal’a yönelik birçok engelleme ve durdurma eylemi olmuştur. Özal’ın 1993 yılındaki ölümü de şüpheli bir ölümdür. Birçok kesime göre Özal zehirlenmiştir.²¹

Özal ekonomik ve sosyal alanda büyük bir değişime imza attı; siyasi alanda düşündüklerini ise tam olarak hayata geçiremedi. Bu, siyasi alanda hiçbir şey yapmadı anlamına gelmez. Devletten beslenen zenginler sınıfı ile sivil-asker bürokrasiden oluşan devletçi-otoriter bloğun siyasal alandaki hareket kabiliyetini büyük bir oranda gerilettiler. Bununla paralel olarak sivil toplumu ve sivil bürokrasiyi güçlendirdi. Devlet destekli zenginler sınıfını Anadolu Sermayesi ile dengeledi ve kontrol altına aldı. Askeri bürokrasiyi ise kendi alanı ile sınırladı. Bir süre sonra da sivil bürokrasiyi askeri bürokrasinin kontrolünden kurtardı. Bütün bunlara ilaveten, iletişim ve ulaşım alanında yaptığı yapısal değişikliklerle de yeni bir askeri darbenin önünü kesti. Özellikle askeriyeye karşı emniyeti güçlendirerek bir denge sağladı; istihbaratı ordunun tekelinden kurtardı; sivil toplum kuruluşlarını ve özel televizyon kanallarını güçlendirdi... Bütün bu girişimlerinin sonucunda askerlerin bir daha darbe yapmalarının altyapısını tahrip etti.²² Eğer Özal sonrasında, devletin tüm alanlarını işgal eden ve birikimleri sona erdiren bir sıcak darbe yaşamadıysak bunu Özal’a borçluyuz.

28 ŞUBAT DARBESİ ve SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

Özal’ın önünü açtığı Anadolu sermayesi 90’lı yıllar boyunca hızla güçlenerek örgütlenmeye başladı. Başta MÜSİAD olmak üzere çeşitli çatı örgütler altında, sadece yurtiçinde değil yurtdışında da büyük ilerlemeler kaydetti. Ekonomik güç sahibi olan ve sivil toplumun gerçek temsilcisi haline gelen Anadolu sermayesi doğal olarak siyasal alanda da hak ettiği yeri almak istedi.

Refah Partisi ve DYP’nin oluşturduğu Refahiyol hükümeti²³ bu sosyo-ekonomik gelişmenin siyasal alandaki doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı. Tamamen demokratik-hukuki bir süreç sonunda kurulan ve milli iradeyi temsil eden bu hükümete karşı sivil-asker bürokrasiden oluşan devletçi-otoriter blok ile bu bloğun doğal destekçileri hemen harekete geçtiler. Hükümetin kuruluşundan kısa bir süre sonra

²¹ Gürsoy, İ. (2013). *Suikast ve Zehir-Özal’ın Ölümündeki Sır*, İstanbul: Zaman kitap.

²² Fedayi, C. (2008), “Bugüne Kadar Darbe Olmadıysa Nedeni Özal”, *Zaman*, 20.9.2008

²³ Kocabaş, S. (1998), *Refahiyol*, Ankara: Vatan Yayınları

başlayan ve 28 Şubat Süreci de denilen darbe süreci Refahiyol hükümetimin yıkılmasıyla²⁴ başarıya ulaşmış oldu.

Siyasi alanda başlayan darbe süreci sosyo-ekonomik alana da sirayet etti. Tarihte ilk defa ülkemizde sermaye fişlendi. Anadolu sermayesi olarak bilinen sermaye grupları “yeşil sermaye” olarak fişlenerek baskı altına alındı. Anadolu sermayesi, legal ve illegal bütün yollar kullanılarak abluka altına alındı. Birçok holding bu süreçte ya iflasa itildi veya getirildi...

Anadolu sermayesini küçültmek ve hükümeti devirmek için darbe yönetimi sosyo-ekonomik alana da müdahale etti. Devletçi-otoriter akıma mensup işadamları, yargı mensupları, medya mensupları ve bir takım sözde sivil toplum kuruluşları kişilere çağrıldılar ve hükümeti yıkmak üzere yönlendirildiler. Çok ilginçtir, normal demokratik ülkelerde birbirinin zıddı olan işçi ve işveren sendikaları bile bu süreçte darbecilerin işaretiyle birlikte hareket ettiler. Hükümeti devirmek üzere birleşen beş meslek örgütü, demokratik kamuoyu tarafından “Beşli Çete” olarak nitelendi. Bu çetenin üyeleri: TOBB, TÜRK-İŞ, TİSK (TÜSİAD), DİSK ve TESK.²⁵

İşte bu tür organizasyonlardan sonra Refahiyol hükümetini yıkmak üzere birçok kanun ve etik dışı eylemler/işlemler yapıldı. Tarihimizin en büyük yolsuzluk olayları bu dönemde yaşandı. Darbeye lojistik destek versinler diye, kamu bankaları özelleştirme adı altında medya patronlarına verildi. 28 Şubat darbesiyle Refahiyol hükümetini deviren devletçi-otoriter blok, Mesut Yılmaz’ın başbakanlığında kurulan hükümetin (ANASOL-D) kuruluşuna öncülük etti. Ancak bu hükümet kısa bir süre sonra bir işadamların yolsuzluk suçlamasıyla yıkıldı.²⁶ 28 Şubat sürecinin bu hükümeti, “yolsuzluk suçlamasıyla yıkılan ilk hükümet” olarak tarihe geçti.

Sosyal, siyasi ve ekonomik alandaki istikrarsızlıklar ülke ekonomisini de derin bir sarsıntıya soktu. Ülke ekonomisi, 2000 yılının sonunda ve 2001 yılının başında olmak üzere iki defa krize girdi. Bu krizi yenmek adına IMF ile acı reçeteler içeren anlaşmalar yapıldı. Ülkenin ekonomik bağımsızlığı büyük yara aldı; ülke yeniden, başta ABD olmak üzere, kreditor devletlerin siyasi-iktisadi yönlendirmesi altına sokuldu.

Kısaca özetlemek gerekirse 28 Şubat müdahalesi, Özal’ın altyapı alanında başlattığı değişim sürecine/modernleşme hamlesine bir tepki hareketidir. Devletçi-otoriter bloğun siyasi alana son müdahale girişimidir. Bu girişim kısa dönemde başarılı gibi gözüke de uzun dönemde akim kalmış, hatta ters tepmiş bir girişimdir. Çünkü müdahaleden sadece beş yıl sonra (2002’de) iktidar, devletçi-otoriter bloktan yeniden sivil-demokrat bloka (Ak Parti’ye) geçmiştir. Sonuç olarak Özal’ın başlattığı süreç kısa bir parantezden sonra yeniden yoluna devam etmiştir. Esasen, Özal’ın temellerini attığı değişim süreci,²⁷ doğal/altyapısal dinamiklere sahip olduğu için dışarıdan müdahalelerle, bu sürecin durdurulması çok zordur; hatta imkânsızdır.

Devletçi-otoriter blok 2002’den sonra gerileme sürecine girdi. 3 Kasım 2002’de Erdoğan’la birlikte, Özal’ın başlattığı girişim en ileri noktasına ulaşmıştır.

²⁴ Cevizoglu H. (2012). *28 Şubat Bir Hükümet Nasıl Devrildi*. İstanbul: Ceviz Kabuğu yayımları

²⁵ Bu konuda bilimsel ve ayrıntılı bir izah için bkz. Ayyıldız, İ.N. (2011). *28 Şubat: Bir Müdahalenin Ekonomi-Politiği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırkkale Ü.

²⁶ “Anasol-D Bitti”, *Milliyet*, 26.11.1998

²⁷ Hayrullah, M. (2001). *Özal’ın Değişim Paradigması-Tonton Zamanı*, İstanbul: Alfa Yayınları

Erdoğan'la birlikte Özal'ın başaramadığı siyasi-sosyal değişim paketi de hayata geçirilmeye başlanmıştır. Yasama, yürütme ve yargı üzerindeki devletçi-otoriter bloğun ihdas ettiği askeri vesayet peyderpey kaldırılmıştır. AB sürecinin de katkısıyla demokrasi, özgürlükler ve hukuk devleti alanında büyük ilerlemeler kat edilmiş, uzun zamandır değiştirilemeyen anayasada, 2010 referandumuyla, radikal değişiklikler yapılmıştır. 2001-2012 arasında o kadar önemli değişimler yaşanmıştır ki, bu süreçte yapılan değişiklikler “sessiz devrim” olarak nitelenmiştir.²⁸ Sessiz devrim döneminde yapılan değişimleri, Özal'ın ikinci değişim paketinde yer alan değişimler olarak değerlendirmek de mümkündür.

Sessiz devrim süreci olarak adlandırılan dönemde Türkiye, 2003 yılında, ABD'ye kolaylık sağlayan tezkereyi reddederek siyasi alanda ABD'nin dış baskısından kurtulmuştur. 2013 yılında da Türkiye, IMF'ye olan borcunu kapatarak, ekonomik alanda, dış baskılardan kurtulmuştur.²⁹

İKİ FARKLI BURJUVA

Batıda burjuva sınıfı aşağıdan yukarıya doğru gelişen sosyo-ekonomik değişim ve dönüşüm süreçlerinden sonra oluşmuştur. Uzun süreçler sonunda oluşan burjuva sınıfı Anglo-Sakson ülkelerde feodal sınıflarla uzlaşarak siyasi sistemde söz sahibi olmuştur. Başta Fransa olmak üzere Kıta Avrupası ülkelerinde ise burjuva sınıfı genellikle devrimler ya da büyük çatışmalar sonucunda siyasi sistemde yerini alabilmiştir.³⁰

Türkiye tarihine baktığımızda, batılı bir feodal sistem bulunmadığı için farklı bir gelişme seyri izliyoruz. İttihat Terakki döneminden itibaren yukarıdan aşağıya doğru bir müdahale ile bir burjuva sınıfı yaratılmaya çalışıldı. Gerçek anlamda burjuva özelliği göstermediği için “zenginler sınıfı” diyebileceğimiz bu sınıf, devletin desteğiyle ve teşvikiyle oluştuğu için, yeni oluşan bu sınıfın devletle çatışması yahut bir devrim yapması mümkün değildir. Yani Türkiye’de, Fransa’da olduğu gibi bir burjuva devrimi gerçekleşmemiştir.

Menderes’le başlayan ve Özal’la birlikte yapısal bir içeriğe kavuşan değişim süreci sonucunda, devlet eliyle oluşan bu zenginler sınıfına rakip olarak, aşağıdan yukarıya doğru gelişen bir burjuva sınıfı ortaya çıkmaya başlamıştır. Yukarıda sözünü ettiğimiz zenginler sınıfına kıyasla, bu yeni oluşan sınıf daha fazla (Batılı anlamıyla) burjuva özelliği göstermektedir.

Bu yeni oluşan sınıf da Anglo-Sakson modeli kendisine örnek aldığı için bir devrim yapmamıştır. Anadolu kaplanları olarak da adlandırılan bu yeni sınıf, siyasal iktidarı demokratik yollarla ele geçirmeye çalışmıştır. İki ayrı sürecin sonucunda,

²⁸ KDGM, (2013). *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri*, Ankara: KDGM Yayını.

²⁹ “IMF’ye Borç Kapandı”, *Cumhuriyet*, 14.5.2013

³⁰ Karşılaştırmalı bilgi için bkz. Yayla, A. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Ankara: Liberte Yayınları

Buğra'nın da işaret ettiği gibi, sınıfsal yapıları, kültürel yapıları ve devlet anlayışları birbirinden farklı ve birbiriyle rekabet halinde iki ayrı işadamları grubu oluşmuştur.³¹

Devlet desteğiyle, tarihsel süreçte, İttihat Terakki ve CHP eliyle oluşan ve gelişen işadamları grubu üst yapı kuruluşu olarak TÜSİAD çatısı altında toplanmışlardır. Özal'ın değişim politikasının bir ürünü olarak oluşan ve Anadolu sermayesi olarak adlandırılan işadamları ise üst yapı kuruluşu olarak MÜSİAD çatısı altında toplanmışlardır. MÜSİAD çevresindeki şirketler, başta ticaret ve sanayi olmak üzere reel alanda faaliyet göstermişlerdir. TÜSİAD çevresini oluşturan şirketler ise, Özellikle 90'lı yıllar boyunca, in reel alandan çok finansal alanda faaliyet gösterdikleri ve yoğun bir biçimde rant kollamışlardır.³²

28 Şubat döneminde, askeri müdahale sonucu oluşan hükümetler, genel olarak, TÜSİAD çatısı altında toplanan işadamları grubu lehinde, MÜSİAD çatısı altında toplanan işadamları aleyhinde icraatlar yapmışlardır. Ancak Ak Parti iktidarıyla (2002) birlikte, durumun tersine döndüğü, MÜSİAD grubunun giderek güçlendiği ve ekonomide belirleyici bir konuma geldiği görülmektedir. TÜSİAD ve CHP'nin ise giderek zayıfladığı görülmektedir.

TÜSİAD ile MÜSİAD arasında, demokrasi ve sivil toplum anlayışı bakımından ciddi farklar bulunuyor. TÜSİAD'ın, özellikle müdahale dönemlerinde, iyice demokrasiden uzaklaştığı, MÜSİAD'ın ise demokrasiyi varlık meselesi olarak görüp sahiplendiği görülüyor. İki grup arasındaki farkı, bir dönem TÜSİAD çevresinde bulunmuş ama 28 Şubat Sürecinde bu çevreden uzaklaşmış İshak Alaton şöyle tasvir ediyor:

“2002'ye kadar burjuvaziye nasıl hareket etmesi gerektiğini söyleyen güç, yani askeri vesayet vardı... Askerin yanı sıra sivil bürokrasi hatta ve hatta yargı da bunun içindeydi. Yani amorf bir kudret vardı Ankara'da. Hiç değişmeyen, hatta 30'ların zihniyetinin yarattığı ve değişmeyi reddeden bir zihinsel tavır var Ankara'da ve bu prensipleri ortaya koyuyor. Bu çerçeve içinde siz gelişebilirsiniz diyor ve bizim burjuvazi buna teslim veya birlikte... 28 Şubat'ta Genelkurmay brifinglerine çağrıldım ama gitmediğim için eleştirilere maruz kaldım... TÜSİAD zamanın ruhunu okuyamıyor... TÜSİAD'ın üyelerini ya Paris'te ya New York'ta görüyorum (...) ...ileriye görenler, yarının Türkiye'sini inşa edenler bana öyle geliyor ki Anadolu Kaplanları olarak tanımlanan (...) MÜSİAD, yerel dernekler ve vakıflar. TÜSİAD'ın ağır topları

³¹ Buğra, A. (1998). “Class, Culture and State: An Analysis of Interest Representation by Two Turkish Business Associations”, *IJMES*, 4, s. 521-540

³² Fedayi, C. (2000), “21. Yüzyıla Taşındığımız Sorun: Siyasal Yozlaşma”, *Liberal Düşünce*, Sayı 20, s. 5-25.

şöyle bir anlayış içinde: Hem dün de yaşıyorlar hem toplumdaki kopmuş yaşıyorlar, kendi dünyalarında yaşıyorlar, bir fildişi kulede yaşıyorlar... Daha yavaş düşünce tarzları var gibi geliyor bana... Nasıl bu kadar demokrasiden uzak zihinsel bir tavrın olabilir? Bunu ben izah edemiyorum. Değişmek lazım "³³

Yukarıda da değinildiği gibi devlet desteğinde gelişmiş zenginler sınıfının mensup olduğu TÜSİAD çatısı altındaki şirketler reel alandan daha çok faaliyet dışı alanlardan (repo, hazine bonusu, hisse senedi, tahvil vs.) gelir sağlamaktadırlar. Bu durum, 90'lı yıllar gibi siyasi istikrarsızlığın ileri boyutlara ulaştığı dönemlerde daha bariz görünmektedir.³⁴ Refahiyol hükümetinin başbakanı Erbakan'ın, kamu maliyesi alanında ihdas ettiği "havuz sistemi" faiz ve rant kollayan çevreleri rahatsız etmişti. Devlettten geçinen bu zenginler sınıfı statükonun değişmemesi için 28 Şubat darbe sürecine destek verdiler. Ancak 28 Şubat'la durdurulan Erbakan'ın operasyonunu Erdoğan tamamladı. Artık devletin işadamlarından borç alması gibi bir durum mevcut değildir.

Sonuç olarak, ekonomi, siyaset ve toplum alanındaki gelişmeler karşısında faiz-rant kollayan kesimler gerilemiş durumdadır. Ak Parti hükümetlerinin faiz karşıtı ve reel ekonomi yanlısı ekonomi politikaları yukarıdan; Anadolu sermayesinin yükselişi de aşağıdan, TÜSİAD çevresini baskı altına aldı. TÜSİAD yönetiminin son zamanlarda sıklaşan hükümet karşıtı çıkışları bu sıkışma halinin bir sonucudur...

Özetle ülkemizde siyaset, ekonomi ve toplum alanında ciddi ve esaslı bir değişim yaşanıyor. Sivil toplum, hukuk devleti ve demokrasi güçleniyor. Aşağıdan yukarıya doğru gelişen Anglo-Sakson tarzı yeni burjuva sınıfı, yukarıdan aşağıya doğru devlet eliyle oluşturulan eski burjuva sınıfını, siyaset ve sivil toplum alanından sonra ekonomi alanında da geçmek üzeredir. Elit teorileri³⁵ açısından baktığımızda da radikal bir değişimi gözlemliyoruz: otoriter-devletçi elitin yerini sivil-demokrat elit alıyor.

SONUÇ

İlk insandan günümüze kadar baktığımızda değişim ve dönüşüm kaçınılmaz olgular olarak insanlık tarihinde görülmektedir. Son 30 yıldan bu yana, gerek dünya gerekse Türkiye, post-modernizm ve küreselleşmenin de etkisiyle, hızlı bir değişim ve dönüşüm içine girmiştir. Siyasal, sosyal ve iktisadi alanda güç ve iktidar el değiştiriyor.

Dünya, 2001 yılından bu yana hem yeni bir yüzyılın hem de yeni bir binyılın (milenyumun) içine girdi. Sadece ülkemizde değil tüm dünyada büyük değişimler yaşanıyor. İlk kıpırtıları Sovyet Bloku'nun çözülüşüyle (1989) görülen dünyadaki

³³ Bu ifadeleri İshak Alaton, 5.4.2011 tarihinde, Rıdvan Memi'nin **TRT-Haber** kanalındaki "Kozmik Oda" programında dile getirmiştir. Konuşmanın tam metni için bakınız: <http://www.kozmikoda.tv/detayicerik.asp?katid=6&icerik=73>

³⁴ Berid, S. ve Karabulut, K., (2011). "İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri", *A.Ü. İİBF Dergisi*, 25/1, s. 22

³⁵ Fedayi, C. (2011). *Siyaset Bilimi*, Ankara: Kadim Yayınları, s. 152

değişim esas olarak 11 Eylül 2001’de başladı ve hızla devam ediyor. Ülkemizdeki büyük değişimin temelleri ise Özal dönemindeki liberalleşme politikalarıyla atılmıştır. Ak Parti hükümetleri döneminde, esas olarak, Özal döneminde başlatılan değişim politikaları ileri boyutlara taşınmıştır.

Türkiye’deki değişimi sadece bir iç değişim hadisesi olarak okumamak gerekiyor. Gelişmelere tarihsel ve küresel bir bağlamda bakmak gerekiyor. Türkiye’deki değişim küresel değişimden etkilenmiş olmakla birlikte artık Türkiye de, küresel değişimi etkileyen ve yönlendiren bir aktör durumuna yükselmiştir.

Türkiye’deki değişimin en yoğun görüldüğü alanlardan biri de sosyo-ekonomik alandır. Tarihsel olarak yukarıdan aşağıya doğru devlet eliyle üretilmiş/desteklenmiş ve siyasi alanda İttihat Terakki ve CHP gibi oluşumları desteklemiş eski burjuva sınıfı, değişim süreci içinde hem siyasi alanda hem de iktisadi alanda güç kaybına uğramaktadır.

Bu gelişmeye paralel olarak, Özal’ın siyasi, sosyal ve iktisadi alandaki liberalleşme politikalarının bir sonucu olarak aşağıdan yukarıya doğru gelişen yeni bir burjuva sınıfının gittikçe güçlendiğini görüyoruz. Bu sınıfın desteklediği partilerin siyasi alanda üstünlüğü ele geçirdiği, ekonomik alanda ise bu sınıfa mensup işadamları grubunun gittikçe başat bir konuma doğru ilerlediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Ö. (2008), Osmanlı Modernleşmesi, Ankara: Lotus yayınları
“Anasol-D Bitti”, Milliyet, 26.11.1998
Ayyıldız, İ.N. (2011). 28 Şubat: Bir Müdahalenin Ekonomi-Politiği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Ü.
Berid, S. ve Karabulut, K., (2011). “İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, A.Ü. İİBF Dergisi, 25/1
Birand, M.A. (2011), “Askeri Hep Laik Kesim Kışkırttı”, Posta Gazetesi, 24.5.2011
Birand, M.A. (2011). "Evet, genlerimizde darbecilik vardı..." Posta Gazetesi, 19.5.2011
Buğra, A. (1998). “Class, Culture and State: An Analysis of Interest Representation by Two Turkish Business Associations”, IJMES, 4
Cevizoğlu H. (2012). 28 Şubat Bir Hükümet Nasıl Devrildi, İstanbul: Ceviz Kabuğu yayınları
Duman, M.Z. (2010). Türkiye’de Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal, Ankara: Kadim Yayınları
Duman, Z. (2007). “Türkiye’de Burjuva Sınıfının Sosyal Profili”, Sosyoekonomi, ocak-haziran, sayı 1
Dursun, D. (2001). 27 Mayıs Darbesi, İstanbul: Şehir yayınları
Fedayi, C. (2000), “21. Yüzyıla Taşındığımız Sorun: Siyasal Yozlaşma”, Liberal Düşünce, Sayı 20
Fedayi, C. (2008), “Bugüne Kadar Darbe Olmadıysa Nedeni Özal”, Zaman, 20.9.2008

- Fedayi, C. (2009). “Türkiye’nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi 1971-1980”, Türkiye’nin Politik Tarihi, Ankara: Savaş Yayınları.
- Fedayi, C. (2011). Siyaset Bilimi, Ankara: Kadim Yayınları
- Gürsoy, İ. (2013). Suikast ve Zehir-Özal’ın Ölümündeki Sır, İstanbul: Zaman kitap.
- Hayrullah, M. (2001). Özal’ın Değişim Paradigması-Tonton Zamanı, İstanbul: Alfa Yayınları
- “IMF’ye Borç Kapandı”, Cumhuriyet, 14.5.2013
- Kansu, G. (2004). Planlı Yıllar/Anılarla DPT’nin Öyküsü, İstanbul: İş Bankası Yayınları
- Kazgan, G. (1985). Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul: Altın Kitaplar
- KDGM, (2013). Sessiz Devrim: Türkiye’nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri, Ankara: KDGM Yayını.
- Kocabaş, S. (1998), Refahiyol, Ankara: Vatan Yayınları
- Küçükömer, İ. (2014). Düzenin Yabancılaşması, İstanbul: Profil yayıncılık.
- Maden, F. (2014). II. Abdülhamit Dönemi, İstanbul: Tarihçi yayınları
- Memi, R. (2011), “Kozmik Oda”
<http://www.kozmikoda.tv/detayicerik.asp?katid=6&icerik=73>
- Özdemir, Ş. (2006), MÜSİAD Anadolu Sermayesinin Dönüşümü ve Türk Modernleşmesinin Derinleşmesi, Ankara: Vadi yayınları
- Popper, K.(2014). Açık Toplum ve Düşmanları, Ankara: Liberte Yayınları.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011). Demokrat Parti, Ankara: Kadim Yayınları
- Tunçay, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, İstanbul: Tarik Vakfı
- Türk, E. (2009). TÜSİAD-Patronlar Kulübü, İstanbul: Alfa
- Uzun, T. (2010). İttihat Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler, Ankara: Orion Yayınları.
- Yayla, A. (2014). Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, Ankara: Liberte Yayınları
- Yayla, A. (2015). Kemalizm, Ankara: Liberte.
- Zürcher, E.J. (1995). Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E.J. (2003). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İstanbul: İletişim Yayınları.